

YOKSUL İLE ZENGİNLERE ÖZGÜ ENFLASYONUN KARMAŞIK EVRENİ

Seyfettin Gürsel*, Hamza Mutluay**

Yönetici özeti

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından her ay açıklanan tüketici enflasyonu (TÜFE) esasen temsili (ortalama) hane halkının tüketim sepetinin değer artışını yansıtmaktadır. Dolayısıyla resmi enflasyon bu temsili hane halkının maruz kaldığı enflasyondur. Oysa farklı harcama seviyelerine sahip hanelerin tüketim sepetlerinin mal ve hizmet bileşimi temsili hanenin sepetinin bileşiminden farklıdır. Bu nedenle enflasyon oranları da zaman içinde harcama seviyelerine göre az ya da çok farklılaşabilir. Bu araştırma notunda, Hanehalkı Bütçe Anketi'nin (HBA) tüketim harcamaları bilgileri kullanılarak, 2003-2021 Temmuz dönemi için tüketim harcamalarına göre haneler yüzde 10'luk dilimler şeklinde gruplandırılmış ve her bir gruba özgü birikimli enflasyon oranı hesaplanmıştır.

Birikimli enflasyon oranlarının en düşük tüketim harcamasını yapan grupta en yüksek, en yüksek tüketim harcamasını yapan grupta ise en düşük olduğu şeklindeki yaygın kanaatin doğrulanmadığı görülmektedir. Elde edilen bulguların bir kısmı oldukça beklenmedik ve şaşırtıcıdır. Temmuz 2021 itibarıyla enflasyon endeksinin (2003=100) en düşük kaldığı grup ikinci en yüksek harcamaya sahip gruptur. Bu grubu, az bir farkla da olsa, en düşük harcama seviyesine sahip ya da "en yoksul" grup izlemektedir. En yüksek harcamayı yapan "en zengin" grup ise düşükten yükseğe enflasyon endeksi sıralamasında beklenenin aksine birinci değil üçüncü sıradadır.

Bununla birlikte diğer grupların enflasyon endekslerinin düzeyleri yaygın kanaat ile büyük ölçüde uyumludur. Her ne kadar harcama seviyesi azaldıkça maruz kalınan enflasyon sistematik olarak artmıyor olsa da, en azından en yüksek enflasyona ikinci en düşük harcama seviyesine sahip grup maruz kalmıştır.

Farklı harcama grupları için farklı enflasyon

Enflasyon, diğer ifadeyle genel fiyat seviyesinin artışı, yaygın olarak kullanılan çok sayıda mal ve hizmetten oluşan belirli bir tüketim sepetini satın almak için ödenen bedelde gerçekleşen artıştır. Enflasyon hesaplanırken hangi ya da kimin tüketim sepeti esas alınacaktır? Bu konuda konvansiyon harcama düzeylerine göre dizilmiş hanelerin orta kesiminde yer alan temsili hane halkının sepetinin esas alınmasıdır. TÜİK de böyle yapmaktadır. Bu sepette yer alan mal ve hizmetlere her ay yapılan harcamaların toplam içindeki payları ya da teknik ifadeyle ağırlıkları temsili hane halkına özgüdür.

*Prof. Dr. Seyfettin Gürsel, **Betam**, Direktör, seyfettin.gursel@eas.bau.edu.tr

** Hamza Mutluay, **Betam**, Araştırma Görevlisi, hamza.mutluay@eas.bau.edu.tr

Dolayısıyla TÜİK'in hesaplayıp açıkladığı Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) son tahlilde temsili hane halkının enflasyonunu yansıtmaktadır.

Oysa her hanenin tüketim sepetinde bu ağırlıklar, özgün tercihler bir yana, çok büyük ölçüde ilgili hanenin harcama düzeyine göre değişmektedir. Örneğin ileride görüleceği gibi gıda harcamalarının ağırlığı (payı) toplamda düşük harcama seviyesine sahip hanelerde bir hayli yüksekken, ulaştırma harcamalarının ağırlığı da yüksek harcama seviyesine sahip hanelerde oldukça yüksektir. Dolayısıyla aynı zaman kesiti içinde farklı harcama düzeylerine sahip hanelerin farklı enflasyon oranlarına sahip olmaları mümkün hatta kaçınılmazdır. Bu bağlamda gündeme gelen ilginç soru, harcama düzeyleri itibarıyla farklı gruplarda yer alan hanelerin enflasyon oranlarının kendi aralarında zaman içinde ne ölçüde farklılaştığıdır. Basitçe sorarsak, düşük harcama düzeyine sahip haneler (bundan böyle kısaca “en yoksul” ve “yoksul”) ile yüksek harcama düzeyine sahip hanelerin (bundan böyle kısaca “en zengin” ve “zengin”) enflasyon oranlarında son 18 yılda önemli bir farklılaşma ortaya çıkmış mıdır? Farklılaşma olduysa kimin lehine ya da kimin aleyhine olmuştur?

Şaşırtıcı sonuçlar

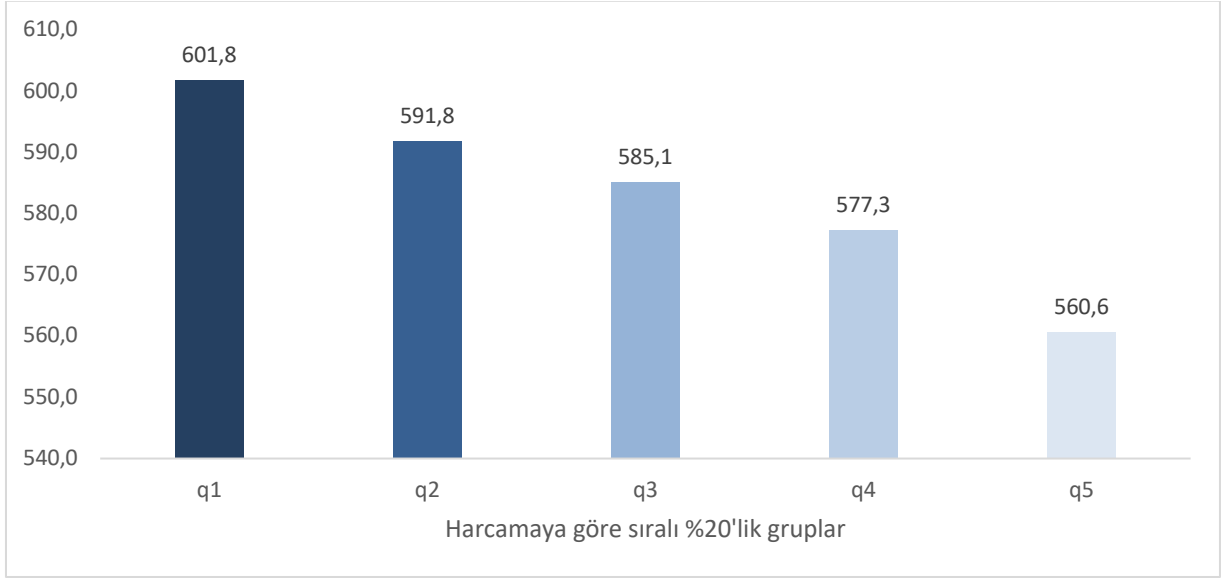
Betam harcama düzeyi guruplarına özgü enflasyon endeksini (2003=100) uzun süredir belli aralıklarla izlemekteydi. Bu süre zarfı içinde konu ile alakalı sekiz not yayınlanmıştır.¹ Bu notlarda haneler yüzde 20'lik harcama guruplarına ayrıştırılıyor ve her bir grubun ortalama tüketim sepetindeki ağırlıklar dikkate alınarak o harcama grubuna özgü enflasyon hesaplanıyordu. **Bu araştırma notunda ilk kez yüzde 20 yerine yüzde 10'luk harcama gurupları analize konu edilmektedir.**² Harcama düzeyine göre enflasyonun farklılaşması mevzuunda **bu iki yaklaşım arasında şaşırtıcı ama o ölçüde de ilginç bazı farklıklar ortaya çıkmıştır.**

İlk olarak yüzde 20'lik guruplara bakalım. 2003 yılından 2021 Temmuz dönemine sıralı yüzde 20'lik her bir harcama grubunun ortalama tüketim sepetindeki ana harcama kalemlerinin ağırlıklarını ve bu kalemlerin fiyat endeksleri kullanılarak hesaplanan grup fiyat endeksleri Şekil 1'de görülmektedir.

¹ Gıda Enflasyonu Yoksulu, Ulaştırma Enflasyonu Zengini Vurdu (2019), Yoksul ile Zengin Arasındaki Enflasyon Farkı Devam Ediyor (2017), Yoksul ile Zengin Arasındaki Enflasyon Farkı 8 Yılda 20 Puanı Geçti (2016), Yoksul ile Zengin Arasındaki Enflasyon Farkı Rekor Seviyede (2015), Yoksul ile Zengin Arasındaki Enflasyon Farkı Artıyor (2014), Yoksulun Enflasyonu Zenginin Enflasyonundan Yüksek (2012), Enflasyon Yoksulu Vuruyor (2010), Her Harcama Düzeyi İçin Farklı Enflasyon (2008).

² Yüzde 20'lik dilimlerin tercih edilmesinin nedeni, her dilime özgü tüketim sepetinde harcama ağırlıklarının TÜİK tarafından verilirken yüzde 10'luk dilimler için bu ağırlıkların verilmemesiydi. Bu araştırma notunda yüzde 10'luk dilimler için ağırlıklar Betam tarafından hesaplanmıştır. Tutarlılık adına bu notta yüzde 20'lik dilimlere özgü ağırlıklar da Betam tarafından hesaplanmıştır. Bu şekilde hesaplanan enflasyon endekslerinin (Şekil 1) yanı sıra kontrol amacıyla enflasyon endeksleri TÜİK ağırlıkları kullanılarak da hesaplanmış ve aradaki farkların tamamen ihmal edilir düzeyde oldukları görülmüştür. Temmuz 2021 itibarıyla 5 adet endeks (2003 = 100) için karşılaştırma sırasıyla şöyledir: 599,4-601,8; 591,4-591,8; 584,5-585,1; 578,6-577,3; 562,0-560,6

Şekil 1.Harcama gruplarına göre fiyat endeksleri: (2003=100)

Kaynak: Tüik, Betam

Bu yaklaşımda en zengin kesimden (q5) en yoksul kesime (q1) gidildikçe fiyat endeksinin kayda değer bir biçimde arttığı göze çarpmaktadır. 2003 yılı baz alındığında 2021 Temmuz itibariyle “en yoksul” yüzde 20’lik dilimde enflasyon endeksi (kısaca yoksul enflasyonu) 601,8’e yükselirken, “en zengin” yüzde 20’lik dilimde endeks 560,6’ya yükselmiştir. Diğer ifadeyle 2003 yılından itibaren en zengin tüketim sepetinin Türk Lirası bedeli yüzde 460 artış kaydederken en yoksulun tüketim sepetinin bedeli yaklaşık yüzde 500 oranında artmıştır. 18 yılda yoksul enflasyonu zengin enflasyonundan 40 yüzde puan daha yüksek olmuştur.

Yüzde 10’luk harcama düzeyi guruplarına göre TÜFE enflasyonu ise Şekil 2’de gösterilmektedir. Göze ilk çarpan harcama düzeylerine göre enflasyon endeksinin en yüksek harcama grubundan en düşüğe yüzde 20’lik gruplarda olduğu gibi giderek artan yeknesak bir seyir izlemiyor olmasıdır. Bu beklenen bir sonuç değildir. **“Yoksulların enflasyonun zenginlerin enflasyonundan sistematik olarak daha yüksek olduğu” iddiasını çürütmektedir.**

En düşük dilimde (q1) (bundan böyle “en yoksul”) ortalama enflasyon endeksi 546,9’a yükselirken, en yüksek harcama diliminde (q10) (bundan böyle “en zengin”) 560,6’ya yükseldiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle en düşük harcamaya sahip grubun tüketim sepetinin değeri yaklaşık yüzde 447 artarken, en yüksek harcamaya sahip grupta ortalama hanenin tüketim sepetinin değeri yüzde 461 artmıştır. **“En yoksul” grup ile “en zengin” grup arasındaki enflasyon farkı yoksulun lehine yaklaşık 14 yüzde puandır.** Bu beklenen bir sonuç değildir.

Yüzde 10’luk harcama guruplarında en yüksek enflasyon oranı yaklaşık yüzde 500 artış ile ikinci sıradaki grupta (q2) (bundan böyle “yoksul”) meydana gelmiştir. Böylece **“en yoksul” grubun enflasyonu ile “yoksul” grubun enflasyonu arasında ikinci grubun aleyhine yaklaşık 53 yüzde puanlık çok büyük bir fark ortaya çıkmaktadır.** Bu da beklenen bir sonuç değildir.

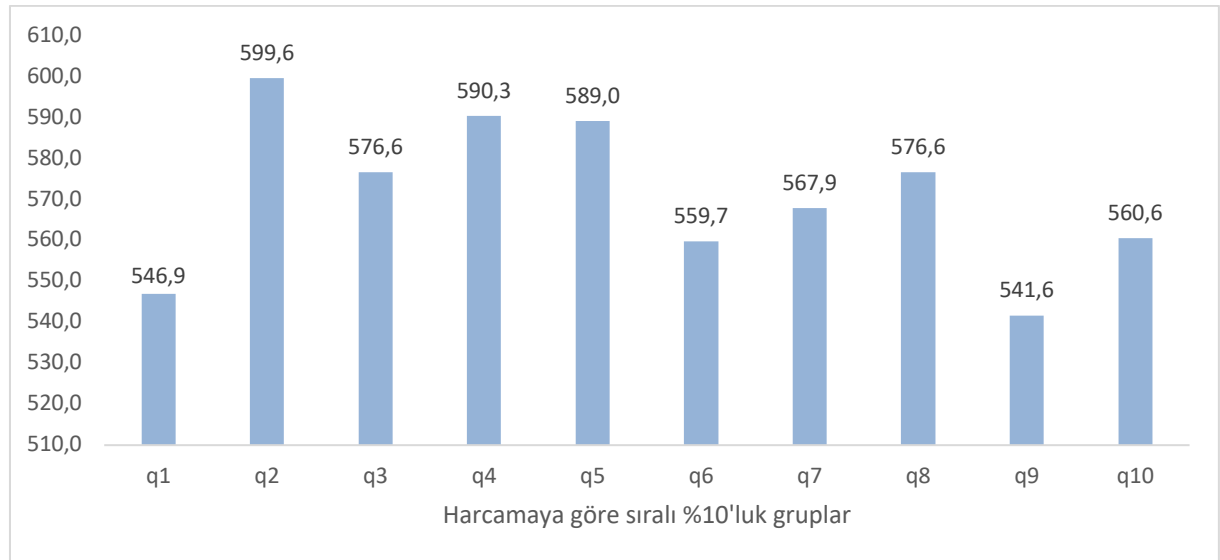
Bir diğer şaşırtıcı sonuç ise “en zengin” grubunun (q10) enflasyonu ile onun bir altındaki grubun (q9) (bundan böyle “zengin” enflasyonu) arasındaki büyük farktır. **“En zengin” enflasyonu yüzde 460,6**

olurken (endeks 560,6) “zengin” enflasyonu yüzde 441,6’da (endeks 541,6) kalmıştır (Şekil 2). Fark 19 yüzde puandır. Ayrıca ikinci en yüksek harcamayı yapan “zengin” grubunun enflasyonu diğer dokuz gruba kıyasla en düşüğü olup en düşük harcamaya sahip grubun enflasyonundan (yüzde 446,9) bile 5,3 yüzde puan düşüktür.

Tüm bu sonuçlar ilk bakışta oldukça şaşırtıcıdır. Nasıl oluyor da “en yoksulun” enflasyonu “en zengin” enflasyonundan daha düşük olabilmektedir? Keza nasıl oluyor da “en yoksulun” enflasyonu ile “yoksulun” enflasyonu ya da “en zengin” enflasyonu ile “zengin” enflasyonu bu kadar farklı olabiliyor?

Kuşkusuz bunlar haklı sorulardır. Böyle beklenmedik sonuçlar ancak grupların tüketim sepetlerinin harcama kalemlerinin ağırlıklarında önemli farklılıklar varsa mümkün olabilir. Dolayısıyla bu sorulara yanıt verebilmek için bu farklılaşmaların gruplara özgü enflasyon endekslerine yaptıkları katkıları aydınlatmak gerekmektedir.

Şekil 2: Harcama gruplarına göre fiyat endeksleri (2003=100)

Kaynak: TÜİK, Betam

Enflasyonda şaşırtıcı farkların kaynakları

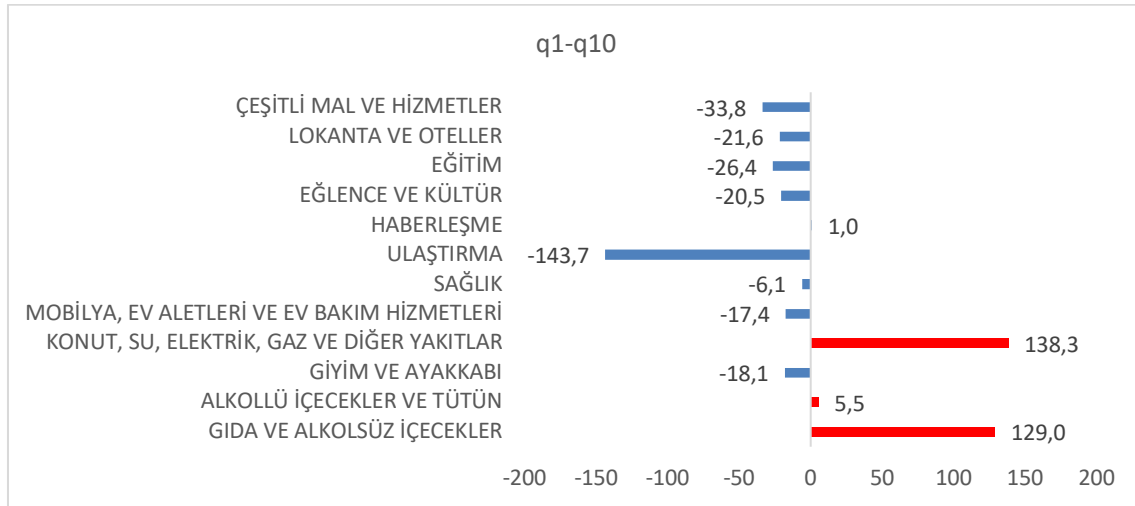
TÜFE sepetinde 12 harcama kalemi mevcuttur (Tablo 1). Bu harcama kalemlerinin toplam harcama içindeki ağırlıkları daha önce de belirttiğimiz gibi harcama seviyelerine göre değişmektedir. Dolayısıyla her grubun tüketim sepetinde ağırlıklar farklıdır. Her harcama kaleminin fiyat artışı da yıldan yıla değişiklik göstermektedir. Belirli bir grubun enflasyon oranı son tahlilde harcama kalemlerinin fiyat artış oranlarının bu gruba özgü harcama kalemlerinin ağırlıkları (yüzde payları) ile çarpımlarının toplamından ibarettir. Dolayısıyla her gruba özgü enflasyon, Kutu 1’de ayrıntılı olarak açıklanan yöntem ile her harcama kaleminin enflasyona yaptığı katkıya ayrıştırılabilir; katkıların toplamı da enflasyon oranını belirler.

a) “En yoksul” ile “en zengin” arasındaki şaşırtıcı enflasyon farkının kaynakları

Şekil 3’te 2003-2021 (Temmuz) dönemi sonunda birikimli olarak “en yoksul” ile “en zengin” enflasyonlarında ilkinin lehine 14 puanlık farkın kaynakları gösterilmektedir. Kıyaslama (benchmark) en yoksul grubudur. Artı işaretli kırmızı bantlar bu grubun enflasyonunu en zengin enflasyonuna kıyasla yükseltici katkıyı, eksi işaretli mavi bantlar ise düşürücü katkıyı göstermektedir. Tablo 2’de görüldüğü gibi kırmızı harcama kalemleri en yoksulun tüketim sepetinde görece olarak daha yüksek ağırlığa sahipken, mavi harcama kalemleri görece olarak daha düşük ağırlığa sahiptir. En zengin tüketim sepetinde ise durum tam tersidir. Artı ve eksi katkıları topladığınızda sonucun en yoksul ile en zengin enflasyonu arasındaki 14 puanlık (tam olarak 13,7 puan; Tablo 3) farkı verdiği görülecektir.

Ayrıştırma farkın en yoksullar aleyhine çok büyük ölçüde gıda ve konut harcamalarından, en zenginler aleyhine de önemli ölçüde ulaşırmadan kaynaklandığını göstermektedir. Gıda ve alkolsüz içecekler ve konut harcamaları en yoksul kesimin tüketim sepetinde 2019’da yüzde 35,5’lik ve yüzde 40,1’lik bir paya sahipken en zengin sepetinde bu paylar yüzde 11,8 ve 14,6’dır. Buna karşılık ulaştırma harcamaları en yoksulun sepetinde yüzde 3,6 gibi son derece düşük bir paya sahipken en zengin için bu pay yüzde 29,2’dir (Tablo 2). Dolayısıyla gıdada ve konut kalemlerinde fiyat artışları en yoksulun enflasyonu üzerinde en zengine kıyasla daha büyük etki yaparken ulaştırma fiyatlarındaki artış aksi yönde etki yapar.

Şekil 3: Enflasyon farkının ayrıştırılması* (q1-q10)

Kaynak: TÜİK, Betam

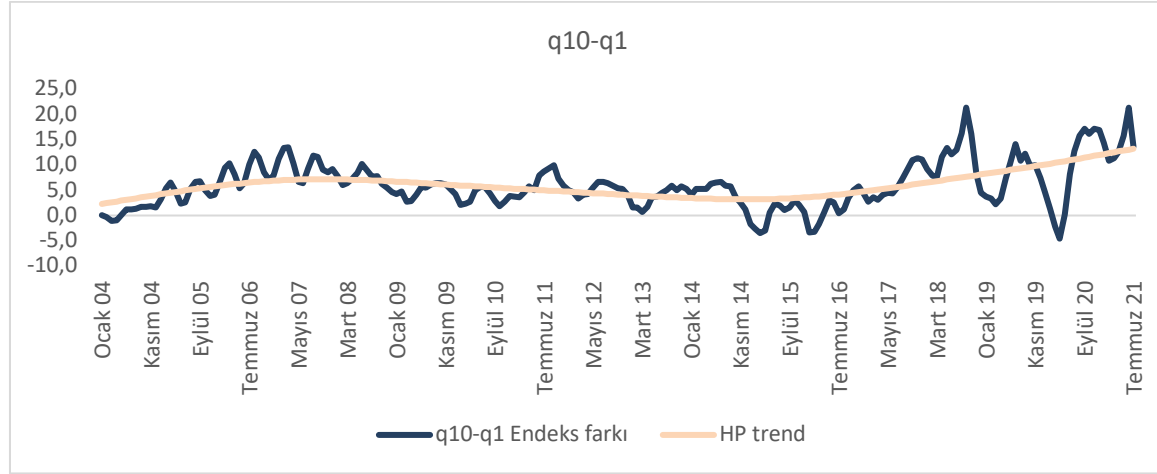
*Kırmızı bantlar en yoksul kesimin aleyhine çalışan harcama gruplarının, mavi bantlar ise en zengin kesimin aleyhine çalışan harcama gruplarının enflasyon farkına katkılarını göstermektedir.

İncelenen dönemde başta bu kalemlerde olmak üzere tüm harcama kalemlerinde gerçekleşen fiyat artışlarının şiddeti farklı olduğundan **son 18 yılda en yoksul ile en zengin arasındaki enflasyon farkı yeknesak bir seyir izlememiştir.** Şekil 4’te gösteriliği gibi kabaca 2004-2008 döneminde en zengin enflasyonu en yoksulunkine kıyasla daha hızlı artmış ardından 2015’e kadar bu fark az da olsa azalmıştır. Bu tarihten sonra enflasyon farkının eğilim olarak en zengin aleyhine hızlanarak arttığı görülmektedir.

Bununla birlikte son yıllarda aylık enflasyon farklarındaki yüksek oynaklık dikkat çekmektedir. **COVID-19 pandemisinin yol açtığı arz ve talep şokları** özellikle ulaşım enflasyonunda ivme kaybı ile gıda enflasyonundaki yüksek artış aylık **enflasyon farkının zengin kesimin lehine azalmasına neden olmuştur.** Öyle ki fark pozitif alandan negatif alana geçerek Nisan 2020’de -4,6 puana gerilemiştir. Diğer ifadeyle ilk kez en yoksulun enflasyonu en zengininkine kıyasla daha yüksek gerçekleşmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş **ekonomik faaliyetler üzerindeki kısıtlamaların zaman içinde kaldırılması**

sonucu ulaştırma, lokanta ve oteller kalemlerinde ortaya çıkan telafi edici yüksek fiyat artışları enflasyon farkının en zengin kesimin aleyhine yeniden açılmasına yol açmıştır. Hatırlatmak gerekirse bu iki grup arasındaki enflasyon farkı halen yaklaşık 14 puandır.

şekil 4: q10 ve q1 arasındaki aylık enflasyon farkı (2004 Ocak-2021 Temmuz)

Kaynak: TüiK, Betam

b) “En yoksul” ile “yoksul” arasındaki çok büyük enflasyon farkının kaynakları

Harcama düzeylerine göre en alt sıradaki grupları oluşturmalarına rağmen aralarındaki enflasyon farkı “yoksulun” lehine büyük lde yüksektir (52,7 puan). Daha somut söylersek **2003’e kıyasla Temmuz 2021’de “en yoksul” grubun enflasyon oranı yaklaşık yüzde 447 olurken “yoksul” grubun enflasyon oranı yaklaşık yüzde 500 olmuştur** (şekil 2). Dahası “yoksul” grubun enflasyon oranı yüzde 10’luk dilimlerin içinde en yükseği olurken en yoksulunki az bir farkla en düşük ikinci enflasyondur.

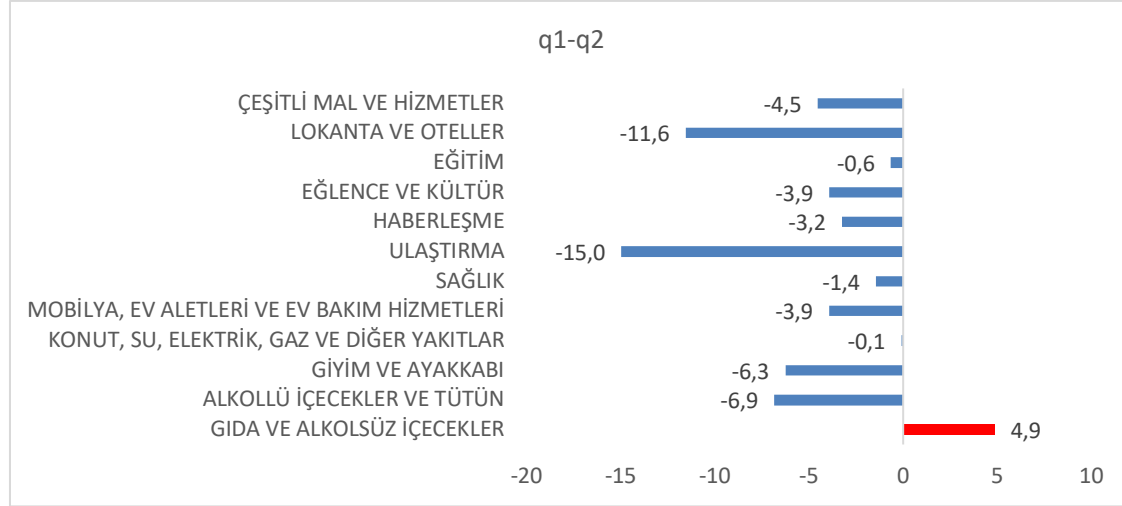
Bu beklenmedik fark, birbirine oldukça yakın düşük harcama seviyelerine sahip iki grubun tüketim sepetlerinin bileşiminin oldukça farklı olduğuna işaret etmektedir. Nitekim 12 harcama kalemi içinde en yoksulun sepetinde sadece gıda ve konut kalemleri 2019 itibariyle daha yüksek ağırlığa sahiptir: Sırasıyla yüzde 35,5’e karşılık yüzde 31,5 ve yüzde 40,1’e karşılık yüzde 36,5 (Tablo 2). Bu ağırlık farklarının en yoksul aleyhine neden olduğu enflasyon farkı 4,8 puandan ibarettir (şekil 5). Öte yandan diğer kalemlerin en yoksul kesimin tüketim sepetindeki payları daha dşktir (Bakınız Tablo 2).³ özellikle ulaştırma ve lokanta-otel kaleminde böyledir: Sırasıyla yüzde 3,6’ya karşılık 5,8 ve yüzde 2,9’a karşılık 4,5. Sadece bu iki kalem “yoksul” kesimin enflasyonunu toplamda 26,5 puan yukarı çekmiştir (şekil 5).

Bu iki grup arasındaki çarpıcı enflasyon farkının tüketim sepetlerinin oldukça farklı olmasından kaynaklanıyor olması, bu iki gruba mensup hanelerin sosyal-ekonomik açıdan da farklı özelliklere sahip olduğunu düşündürmektedir. Nitekim bu düşünceyi sınamak için iki kesimin istihdam düzeylerinin bileşimine bakıldığında önemli lde farklılaştıkları görülmektedir. “En yoksul” kesimin istihdamı ağırlıklı olarak tarımdadır: Yüzde 46,5’e karşılık 29,4. Sanayi istihdamı ise “yoksul” kesimde belirgin lde yüksektir: Yüzde 16,4’e karşılık 11,4 (Tablo 4). Eğitim seviyeleri itibariyle ise “yoksul”

³ Konut harcamalarının ağırlığı 2019’da “en yoksulun” sepetinde yüzde 40,1 buna karşılık “yoksulun” sepetinde yüzde 36,5 olsa da geçmiş yıllarda bu ağırlıklar farklıdır. Nitekim konut harcamasının ağırlığı 2007’de “en yoksulun” sepetinde yüzde 32,1 “yoksulun” sepetinde ise 32,4’dır. Aynı şekilde 2018 yılında ise bu oranlar sırasıyla yüzde 33,9 ve yüzde 34,0 şeklinindedir. Bu nedenle şekil 5’te Bu kalemin enflasyonunun farka katkısı hemen hemen sıfırdır (-0,1).

kesimin daha eğitimli olduğu görülmektedir ama fark sınırlıdır (Tablo 5). Kaba bir hesap ortalama eğitim farkını 1,3 yıl olarak vermektedir. Basitleştirecek, “en yoksul” kesimin ağırlıklı olarak kırsal kesimde yaşamakta olduğu, çok az seyahat etmekte ve eğlenceye çok az harcama yaptığı, buna karşılık “yoksul” kesimin ağırlıklı olarak kentli olduğu söylenebilir.

Şekil 5: Enflasyon farkının ayrıştırılması* (q1-q2)

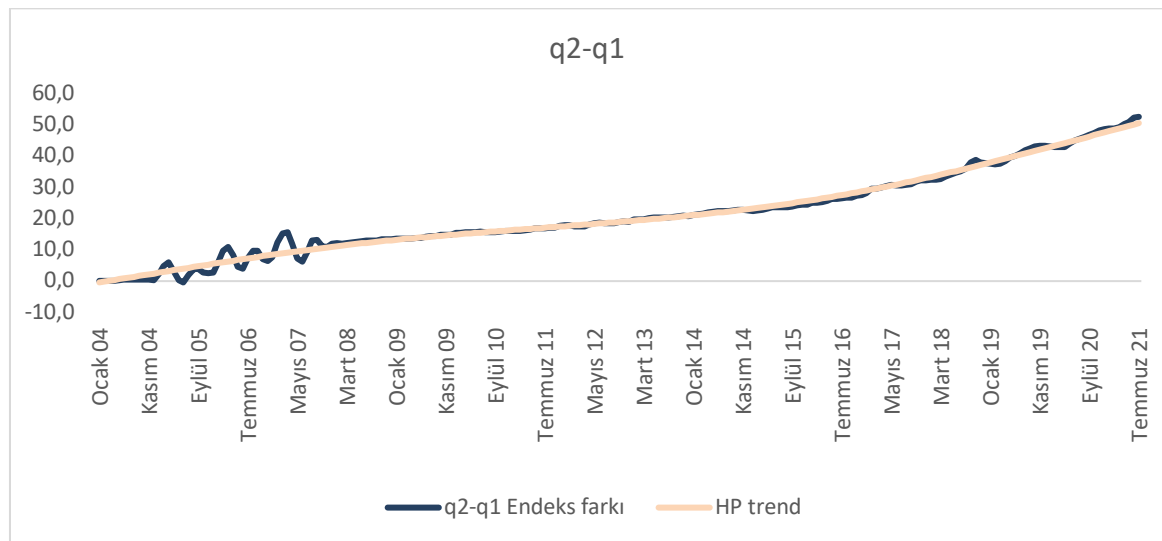

Kaynak: TÜİK, Betam

*Kırmızı bantlar birinci grubun aleyhine çalışan harcama gruplarının, mavi bantlar ise ikinci grubun aleyhine çalışan harcama gruplarının enflasyon farkına katkılarına göstermektedir.

İncelenen dönemde bu iki grubun enflasyon farkı “en zengin” ile “en yoksulun” enflasyon farkının aksine oldukça istikrarlı bir seyir izlemiştir (Şekil 6). Fark zaman içinde sürekli artarak Temmuz 2021’de 52,7 puana yükselmiştir. Aylık olarak da son derece düşük oynaklık sergilemektedir. Bu iki grup arasında enflasyon farkının “yoksul” kesim aleyhine sürekli artıyor olması 12 harcama kaleminin 10’unda bu grubun görece olarak daha yüksek harcama yapıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 6: q2 ve q1 arasındaki aylık enflasyon farkı (2004 Ocak-2021 Temmuz)

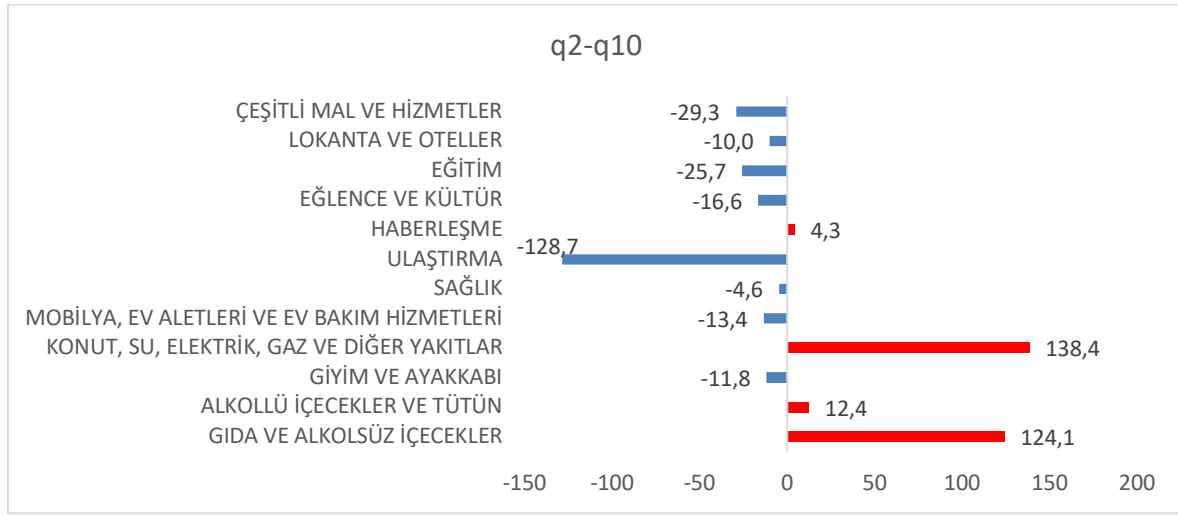

Kaynak: TÜİK, Betam

c) “En zengin” ile “yoksul” arasındaki enflasyon farkının kaynakları

Yukarıda belirtildiği gibi “yoksul” ile “en zengin” enflasyon farkı ilkinin aleyhine olup Temmuz 2021 itibariyle 39 puandır (Şekil 2). Bu beklenen bir sonuçtur. Yoksulun sepetinde büyük paya sahip olan gıda ve konut kalemleri ikinci grubun enflasyonunu onuncu gruba kıyasla sırasıyla 124,1 ve 138,4 puan arttırırken, zenginın sepetinde çok daha yüksek bir ağırlığa sahip ulaştırma kalemi “en zengin” enflasyonunu 128,7 puan arttırmıştır (Şekil 7). Eğitim, çeşitli mal ve hizmetler ve eğlence kalemlerindeki artışlar da enflasyonu “en zengin” aleyhine toplamda 71,6 puan arttırmıştır. Görüldüğü gibi yoksul enflasyonu daha çok zorunlu tüketime (konut, gıda), zengin enflasyonu ise daha çok lüks tüketime (ulaştırma, lokanta otel, eğitim) duyarlıdır.

Şekil 7: Enflasyon farkının ayrıştırılması* (q2-q10)

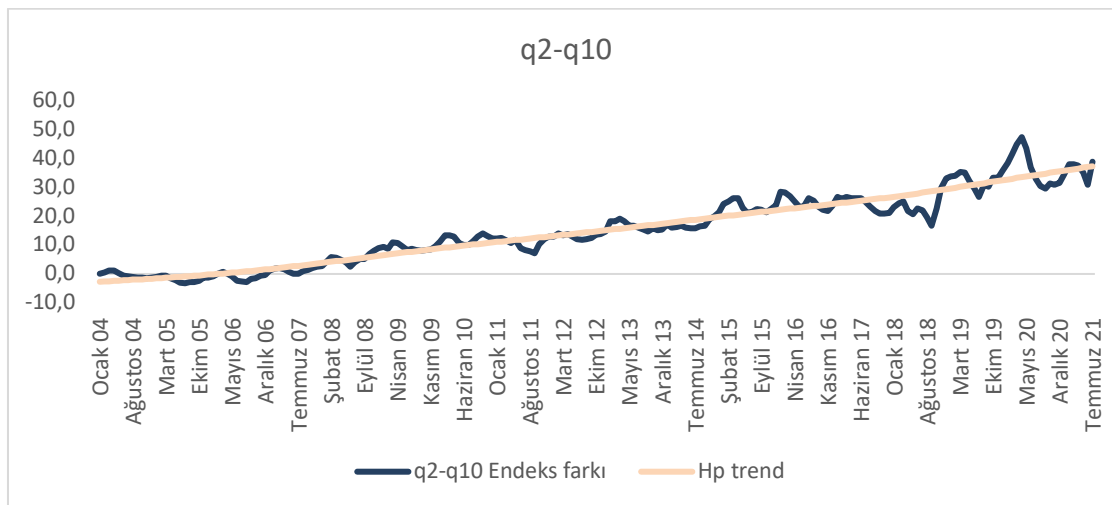

Kaynak: TÜİK, Betam

*Kırmızı bantlar ikinci grubun aleyhine çalışan harcama gruplarının, mavi bantlar ise onuncu grubun aleyhine çalışan harcama gruplarının enflasyon farkına katkılarını göstermektedir.

Bu iki grubun arasındaki enflasyon farkı da nispeten istikrarlı bir seyir izlemiştir (Şekil 8). Ancak COVID-19 şokunun ortaya çıktığı 2020'nin 1. çeyreğinde enflasyon farkı 47,5 puan ile tepe noktasına ulaşmış ardından gerilemiş ancak 2020 sonbaharında yeniden artışa geçerek Temmuz 2021'de fark 39 puana yükselmiştir.

Şekil 8: “Yoksul” ile “en zengin” arasındaki aylık enflasyon farkı (2004 Ocak-2021 Temmuz)

Kaynak: TÜİK, Betam

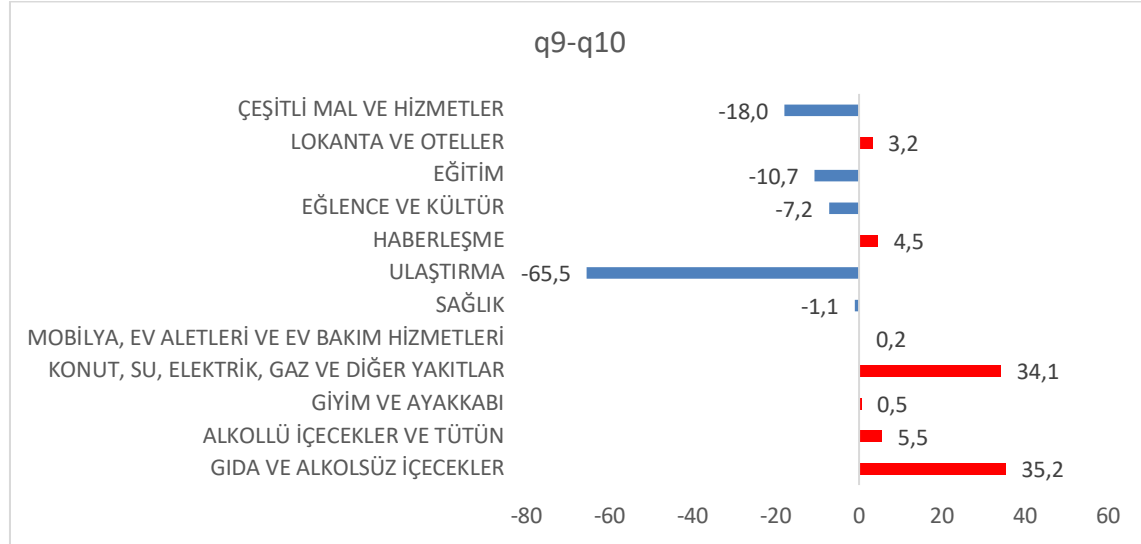
d) “Zengin” enflasyonunda şaşırtıcı düşüklük

Üzerinde durulmaya değer bir diğer çarpıcı bulgu da “zengin” grubunun (q9) Temmuz 2021 itibariyle en düşük enflasyon oranına sahip olmasıdır. Bu kesimin enflasyon oranı 2003’ten Temmuz 2021’e yüzde 441,6 olup yüzde 10’luk harcama dilimleri içinde en düşük orandır (Şekil 2). Özellikle neden “en zengin” kesimin enflasyonundan yaklaşık 20 yüzde puan daha düşük olduğu araştırılmaya değer.

Harcama kalemleri itibariyle bu kesimin enflasyon farkı ayrıştırıldığında farkın büyük ölçüde ulaştırma, gıda ve konut kalemlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu gruplar birbirlerine oldukça yakın harcama seviyelerine sahip olsalar da tüketim sepetlerinin bileşimi dikkate değer ölçüde farklıdır. Nitekim gıda ve konut kaleminin ağırlığı “zengin” tüketim sepetinde sırasıyla yüzde 18,6 ve yüzde 21,3 iken “en zengin” sepetinde yüzde 11,8 ve yüzde 14,6’dır (Tablo 2). Bu fark “zengin” enflasyonunu “en zengin” enflasyonuna kıyasla sırasıyla toplamda 69,5 puan arttırmıştır (Şekil 9). Buna karşılık ulaştırma kalemi “zengin” sepetinde yüzde 18,1 ağırlığa sahipken “en zengin” sepetinde ağırlığı yüzde 29,2’dir. Bu fark “zengin” enflasyonunu 65,5 puan düşürmüştür. Keza çeşitli mal ve hizmetler, eğitim ve eğlence kalemlerindeki enflasyon farkları da “zengin” enflasyonunda toplamda yaklaşık 36 puanlık bir düşüş yaratmıştır.

Kısacası, ikinci en yüksek harcama seviyesine sahip grup en yüksek harcamayı yapan gruba kıyasla bayağı daha az ulaştırma harcaması yapmakta ve lüks tüketime görece olarak daha az para harcamaktadır. Bu kalemleri oluşturan hizmetlerin nispi fiyatları arttıkça da iki grup arasında enflasyon “zengin” lehine farklılaşmıştır.

Şekil 9: Enflasyon farkının ayrıştırılması* (q9-q10)

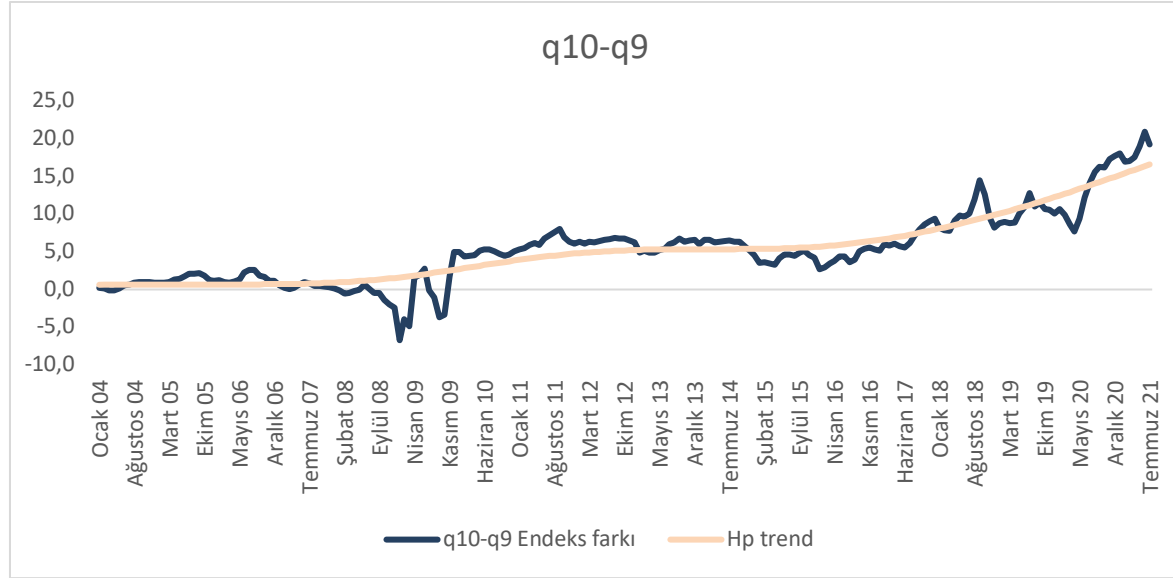
Kaynak: TÜİK, Betam

*Kırmızı bantlar dokuzuncu grubun aleyhine çalışan harcama gruplarının, mavi bantlar ise onuncu grubun aleyhine çalışan harcama gruplarının enflasyon farkına katkılarını göstermektedir.

“Zengin” ile “en zengin” kesim arasında enflasyonun birincinin lehine farklılaşması esasen son yılların olgusudur. Şekil 10’da görüldüğü gibi küresel krize kadar (2008-2009) bu fark sifıra yakın bir seyir izlemiş, kriz sırasında da ulaştırma fiyatlarındaki durgunluk nedeniyle “zengin” kesimin aleyhine dönmüştür. İzleyen yıllarda “en zengin” enflasyonu daha yüksek seyretse de fark çok sınırlı kalmıştır.

2018'den itibaren petrol fiyatındaki artışlar aynı zamanda da Türk Lirasının değer kaybının etkisiyle başta ulaştırma olmak üzere çeşitli mal ve hizmetler ve eğitim gibi kalemlerdeki yüksek enflasyon sonucunda fark giderek artmış ve Temmuz 2021'de 19 puana yükselmiştir.

Şekil 10: q10 ve q9 aylık enflasyon farkı (2004 Ocak-2021 Temmuz)

Kaynak: TÜİK, Betam

Sonuç ve bir uyarı

Bu araştırmanın en önemli sonucu, harcama seviyelerinde alt kesimlere doğru inildikçe tüketicilerin maruz kaldığı enflasyonun da yükseldiğine dolayısıyla **yoksulların enflasyonunun TÜİK'in hesapladığı enflasyondan sistematik olarak daha yüksek olduğuna dair yaygın kanaatinin veriler tarafından doğrulanmadığıdır**. Haneler harcama seviyeleri itibariyle yüzde 10'luk dilimler/gruplar halinde sınıflandırılıp her bir grubun özgün tüketim sepeti dikkat alınarak gruplara özgü enflasyon oranları hesaplandığında beklenmedik hatta şaşırtıcı bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

Bu beklenmedik sonuçlar dört noktada özetlenebilir:

- 1) Bir yandan tüketim sepetleri arasındaki büyük bileşim farklılıkları diğer yandan bu sepetleri oluşturan 12 harcama kaleminde fiyat artışlarının zaman içinde farklılaşması her gruba özgü enflasyonun seyrini de farklılaştırmıştır. Bu farklılaşma ne zaman içinde sistematik olarak aynı yöndedir ne de sistematik olarak yoksulun aleyhinedir.
- 2) 2003 yılı baz alındığında 2021 Temmuz itibariyle en düşük enflasyona maruz kalan grup ikinci en yüksek harcama seviyesine sahip "zengin" grubudur (q9). İkinci en düşük enflasyona maruz kalan grup ise en düşük harcama seviyesine sahip olan "en yoksul" grubudur (q1).
- 3) 2021 Temmuz dönemi itibariyle en yüksek enflasyona maruz kalan grup ikinci en düşük harcama seviyesine sahip olan "yoksul" grubudur (q2). Bu grubu takip eden q3, q4, q5 diğer ifadeyle ortalamanın altında harcama seviyesine sahip gruplar da nispeten yüksek enflasyona maruz kalmışlardır. Bu sonuç bir bakıma yaygın kanaat ile uyumludur.

- 4) En yüksek harcama seviyesine sahip “en zengin” grubu (q10) düşük enflasyona maruz kalma sıralamasında birinci değil üçüncü sıradadır.

Uyarıya gelince. Bu araştırma notunda enflasyon hesaplaması yaparken elimizdeki en güncel verinin 2019 yılı Hane halkı bütçe anketi mikro verileri olduğunu ve zorunlu olarak 2020 ve 2021 ilk yedi ay için 2019 yılı harcama ağırlıklarını kullandığımızı belirtmek isteriz. Oysa pandemi şokunun hanelerin tüketim sepetlerinin bileşimi üzerinde ciddi etkiler yarattığını TÜİK’in açıkladığı temsili hanenin sepetinin ağırlıklarında ortaya çıkan değişimlerden biliyoruz. 2020 yılında genelde ihtiyati tasarrufların zorunlu olmayan harcamalardan yapılan kısıntılarla arttığı bilinen bir olgudur. Temsili hanenin tüketim sepetinde “Gıda ve alkolsüz içecekler” ile “Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar” kalemlerinin ağırlıklarının/paylarının 2020 yılında artması bu davranışın sonucudur. Yüksek gelir –yüksek tasarruf oranlarına sahip hanelerde bu davranışın tüketim sepetlerinin bileşiminde daha büyük bir etki yaratmış olması çok muhtemeldir. Öte yandan düşük gelir-düşük tasarruf oranlarına sahip hanelerde ise bu etkinin zayıf kalmış olması beklenir.

Ancak unutmayalım ki 2021’de “normale” dönüşle birlikte temsili hanenin de tüketim sepetinin bileşimi de “normale” dönüş yapmıştır. Aynı zamanda 2021 Temmuz itibarıyla son bir yıllık fiyat değişimlerine baktığımızda zengin kesimin harcama sepetinde büyük ağırlığa sahip ulaştırma, lokanta ve oteller, mobilya gibi lüks tüketim sayabileceğimiz kalemlerin endekslerinde ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmenin zenginlerin enflasyonu üzerinde artırıcı etki yapacağını biliyoruz. **2020 ve 2021 mikro verisi yayınlandığında bu araştırmada yer alan enflasyon farkları yeniden hesaplanmalıdır. Bununla birlikte hanelerin maruz kaldıkları enflasyonun harcama seviyelerine sistematik olarak paralel bir seyir izlemediği gerçeğinin değişmesini düşünmüyoruz.**

Tablo 1. Harcama kalemleri

1	Gıda ve alkolsüz içecekler
2	Alkollü içecekler ve tütün
3	Giyim ve ayakkabı
4	Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar
5	Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri
6	Sağlık
7	Ulaştırma
8	Haberleşme
9	Eğlence ve kültür
10	Eğitim
11	Lokanta ve oteller
12	Çeşitli mal ve hizmetler

Tablo 2. 2019 yılı yüzde 10'luk harcama gruplarına göre harcama ağırlıkları (%)

	GIDA VE ALKOLSÜZ İÇECEKLER	ALKOLLÜ İÇECEKLER VE TÜTÜN	GIYIM VE AYAKKABI	KONUT, SU, ELEKTRİK, GAZ VE DİĞER YAKITLAR	MOBİLYA, EV ALETLERİ VE EV BAKIM HİZMETLERİ	SAĞLIK	ULAŞTIRMA	HABERLEŞME	EĞLENCE VE KÜLTÜR	EĞİTİM	LOKANTA VE OTELLER	ÇEŞİTLİ MAL VE HİZMETLER
q1	35.5	3.9	2.2	40.1	4.1	1.5	3.6	3.2	0.8	0.1	2.9	2.0
q2	31.5	4.8	3.1	36.5	4.4	1.6	5.8	3.5	1.4	0.2	4.5	2.6
q9	18.6	3.9	5.8	21.3	7.4	2.4	18.1	3.9	3.3	3.0	7.3	5.0
q10	11.8	2.7	5.5	14.6	7.1	2.5	29.2	2.9	4.5	4.8	6.5	8.1

Tablo 3: Harcamaya göre sıralı grupların enflasyon farklarının ayrıştırılması

	q1	q2	q9	q10	Fark(q1-q2)	Fark(q1-q10)	Fark(q2-q10)	Fark(q9-q10)
1	196,5	191,7	102,9	67,6	4,8	129,0	124,1	35,3
2	19,4	26,3	19,4	13,9	-6,9	5,5	12,4	5,5
3	11,4	17,7	30,0	29,5	-6,3	-18,1	-11,8	0,5
4	221,9	222,0	117,8	83,6	-0,1	138,3	138,4	34,2
5	22,0	25,9	39,6	39,3	-3,9	-17,4	-13,4	0,3
6	8,4	9,8	13,4	14,4	-1,4	-6,1	-4,6	-1,1
7	19,4	34,4	97,6	163,1	-15,0	-143,7	-128,7	-65,5
8	16,1	19,3	19,6	15,1	-3,2	1,0	4,3	4,5
9	4,3	8,2	17,5	24,7	-3,9	-20,5	-16,6	-7,2
10	0,5	1,2	16,2	26,9	-0,6	26,4	-25,7	-10,7
11	16,4	27,9	41,2	38,0	-11,5	-21,6	-10,0	3,2
12	10,6	15,2	26,5	44,4	-4,5	-33,8	-29,3	-18,0
TOPLAM	546,9	599,6	541,6	560,6	-52,7	-13,7	39,0	-19,0

Tablo 5: “En yoksul” ile “yoksul” gruplarının istihdam dağılımı (%)

	En yoksul	Yoksul
Tarım	46,5	29,4
Sanayi	11,4	16,4
İnşaat	8,5	9,4
Hizmet	33,7	44,8
Toplam	100,0	100,0

Tablo 6: “En yoksul” ile “yoksul” gruplarının eğitim bileşimi (%)

	En yoksul	Yoksul
Lise altı	89,6	82,4
Lise	7,1	12,0
Lise üstü	3,3	5,6
Toplam	100,0	100,0

Kutu 1: Harcama gruplarına göre fiyat endeksi hesaplama yöntemi

Farklı harcama grupları için fiyat endeksleri oluşturulurken TÜİK'in izlediği yöntem takip edilmiştir. 2003 yılı baz alınarak (2003=100), TÜİK tarafından yayınlanan alt grup harcama kalemlerine ait endeksler yüzde 10'luk harcama gruplarına göre ağırlıklandırılarak her grubun fiyat endeksi oluşturulmuştur. Ağırlıklandırma için yine Betam tarafından hesaplanan ve 2003-2019 yıllarını kapsayan yüzde 10'luk harcama gruplarına ait ağırlıklar kullanılmıştır. 2020 ve 2021 yılına ait HBA mikro veri seti henüz yayınlanmadığı için bu iki yıla ait ağırlıklandırmamızın tümü 2019 yılının verileriyle yapılmıştır.

Fiyat endeksi serileri Laspeyres formülü ile oluşturulmuştur. Bu formül en yoksul ve en zengin harcama grupları için ayrı ayrı düzenlenmiştir. İki ayrı harcama grubu için oluşturulan formüller aşağıda gösterilmektedir.

En düşük tüketim harcamasına sahip harcama grubunun enflasyonu	En yüksek tüketim harcamasına sahip grubunun enflasyonu
$E_t / E_{Aralık(t-1)} = \sum_{i=1}^{12} E_{it} / E_{i, Aralık(t-1)} \times \alpha_{it}$	$E_t / E_{Aralık(t-1)} = \sum_{i=1}^{12} E_{it} / E_{i, Aralık(t-1)} \times \beta_{it}$

E_t : t zamanına ait genel endeks

$E_{Aralık(t-1)}$: Bir önceki Aralık ayına ait genel endeks

E_{it} : 12 alt gruba ait endekslerin her biri. Örneğin i=1, Gıda ve alkolsüz içeceklere ait alt endeks

α_{it} : t zamanına ait en düşük tüketim harcamasına sahip hanelerin tüketim harcamalarında ilgili alt grubun payı

β_{it} : t zamanına ait en yüksek tüketim harcamasına sahip hanelerin tüketim harcamalarında ilgili alt grubun payı

Aşağıdaki tabloda TÜİK tarafından açıklanan alt grup endeksleri ile en düşük ve en yüksek harcama gruplarına ait sırasıyla α ve β 2019 yılı ağırlıkları verilmiştir. Örnek olarak 2020 Aralık TÜFE'si kullanarak 2021 Temmuz en düşük ve en yüksek harcama grubu TÜFE' sinin hesaplanması aşağıdaki gibidir:

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
2020 Aralık (TÜİK)		608.06	872.31	264.54	534.18	440.4	302.38	514.86	161.14	318.72	437.14	737.25	738.27	
2021 Temmuz (TÜİK)		686.41	886.10	279.67	602.77	480.72	343.74	566.77	165.00	345.42	482.69	849.27	798.23	
1.Grup	α_i	35.5%	3.9%	2.2%	40.1%	4.1%	1.5%	3.6%	3.2%	0.8%	0.1%	2.9%	2.0%	
10.Grup	β_i	11.8%	2.7%	5.5%	14.6%	7.1%	2.5%	29.2%	2.9%	4.5%	4.8%	6.5%	8.1%	
1.Grup	$\sum_{i=1}^{12} E_{it} / E_{i, Aralık(t-1)} * \alpha_i$	0.40	0.04	0.02	0.45	0.04	0.02	0.04	0.03	0.01	0.00	0.03	0.02	1.12
10.Grup	$\sum_{i=1}^{12} E_{it} / E_{i, Aralık(t-1)} * \beta_i$	0.13	0.03	0.06	0.16	0.08	0.03	0.32	0.03	0.05	0.05	0.07	0.09	1.10

Temmuz 2021 en düşük ve en yüksek harcama gruplarının TÜFE'sini bulmak için her alt gruba ait $E_{it} / E_{i, Aralık(t-1)} \times \alpha_{it}$ oranlarının toplamını Betam tarafından hesaplanan ilgili harcama grubunun zincirlenmiş 2020 Aralık ayı endeksi ile çarpmak yeterlidir.

$$TÜFE_{\text{en düşük (Temmuz 2021)}} = \left(\sum_{i=1}^{12} E_{it} / E_{i, Aralık(t-1)} \times \alpha_i \right) \times E_{Aralık(t-1)} = 1,12 \times 490,5 = 546,9$$

$$TÜFE_{\text{en yüksek (Temmuz 2021)}} = \left(\sum_{i=1}^{12} E_{it} / E_{i, Aralık(t-1)} \times \beta_i \right) \times E_{Aralık(t-1)} = 1,10 \times 507,4 = 560,6$$